

บทที่ ๔

แนวทางการประยุกต์ใช้แรงจูงใจมาใช้ในการบรรพชาอุปสมบท ของกุลบุตรในพระพุทธศาสนา

ตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้ว ถือว่าพุทธศาสนานิกายเถรวาท เป็นศาสนาประจำชาติ ประชาชนของประเทศส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นจึงทำให้แนวความคิด ความเชื่อ และวิธีการปฏิบัติตามแนวพุทธศาสนา เข้ามาผสมกลมกลืนและกลายเป็นแรงจูงใจที่สำคัญต่อการดำเนิน ชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมาก การบวชเป็นพระภิกษุ สามเณรในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแนวความคิดแรงจูงใจที่มีความสำคัญมาก ซึ่งพุทธศาสนิกชนชาวพุทธได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน แต่เนื่องจากสภาพสิ่งแวดล้อม สังคมในแต่ละยุค แต่ละสมัย มีความแตกต่างกัน จึงเป็นผลให้แนวความคิด แรงจูงใจ ความเชื่อ และ ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมการบวชบางส่วนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สำหรับแนวทางการประยุกต์ใช้แรงจูงใจมาใช้ในการบรรพชาอุปสมบทของกุลบุตรในพระพุทธศาสนา จำแนกลักษณะดังนี้

๔.๑ แรงจูงใจของแนวคิดนักวิชาการฝ่ายตะวันตก

จากการศึกษาทำให้ทราบว่า ความต้องการใดที่ได้รับการตอบสนองทำให้เกิดความพึงพอใจแล้ว ความต้องการนั้นก็จะไม่มีแรงกระตุ้นอีกต่อไป ความต้องการระดับสูงจะกลายเป็นแรงขับ หรือ แรงจูงใจแทนความต้องการที่ยังไม่ได้ถูกตอบสนองจะเป็นปัจจัยที่ปลุกเร้าพฤติกรรมของบุคคล เมื่อความต้องการได้ถูกตอบสนองตามความสมควรแล้วความต้องการเหล่านี้จะลดความสำคัญในการจูงใจ มุงเน้นองค์ความรู้ มี ๓ กลุ่ม คือ ๑.กลุ่มทฤษฎีที่เน้นเนื้อหาการจูงใจ (Content Theories of Motivation) ๒.กลุ่มทฤษฎีที่เน้นกระบวนการจูงใจ (Process Theories of Motivation) ๓.กลุ่มทฤษฎีการเสริมแรงจูงใจ (Reinforcement Theory of Motivation)

นักวิชาการฝ่ายตะวันตก คือ แมคคิลเลนด (David C. McClelland) กล่าวว่า แรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) เป็นสภาวะที่บุคคลต้องการกระทำกิจกรรมบางอย่าง หรือเรียนรู้บางสิ่งบางอย่างด้วยตนเอง เพื่อที่จะทำให้ตนเองมีความรู้สึกรู้ว่ามีความสามารถ เป็นผู้ลิขิตชีวิตตนเองไม่ต้องอาศัยการชักจูงจากสิ่งเร้าภายนอก ของล็อก (Edwin A. Lock) เน้นการตั้งเป้าหมายแรงจูงใจภายนอก (Extrinsic Motivation) เป็นสภาวะที่บุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้าภายนอก

ให้มองเห็นจุดหมายปลายทาง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง คือความต้องการของร่างกายและจิตใจนั่นเอง แรงจูงใจ เป็นความต้องการที่จะทำงานให้ประสบความสำเร็จ มีความตั้งใจฝักใฝ่ในงาน เป็นแรงจูงใจที่สำคัญที่สุดของมนุษย์เพราะมีอิทธิพลต่อความสำเร็จของตนเองและสัมพันธ์กับวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคม การอบรมเลี้ยงดู ที่เน้นความสำเร็จ เด็กที่ถูกฝึกให้รู้จักช่วยตัวเอง ฝึกการคิดแก้ปัญหา ส่งเสริมการเรียนการทำงานที่มุ่งความสำเร็จ ในสังคมนั้นจึงพัฒนาให้เด็กเติบโตเป็นคนต้องการความสำเร็จ

๔.๒ แรงจูงใจของแนวคิดนักวิชาการฝ่ายตะวันออก

จากการศึกษาแนวคิดของนักวิชาการฝ่ายตะวันออก สรุปแรงจูงใจ คือสภาวะหรือกระบวนการที่ร่างกายและจิตใจมนุษย์ถูกกระตุ้นให้มีแรงขับ (Drive) ความต้องการ (Need) โดยมีปัจจัยต่างๆที่สะสมตั้งแต่เกิดจนถึงปัจจุบันเป็นตัวช่วยกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมขึ้นมา องค์ความรู้แล้วลงมือสู่การปฏิบัติจริง ดังต่อไปนี้

นักวิชาการฝ่ายตะวันออก คือ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับแรงจูงใจไว้ว่า แรงจูงใจนี้เป็นตัวที่ทำให้คนมีการพัฒนาอย่างถูกต้อง หรือจะทำให้คนมีความเป็นคนอย่างแท้จริง และจากจุดนี้เขาจึงจะสามารถไปพัฒนาสิ่งอื่นได้อย่างถูกต้อง แรงจูงใจถูกต้องแท้จริงที่พึงปรารถนา ต้องสร้างขึ้นมาให้ได้ก็คือ จันทะ คือแรงจูงใจที่ถูกต้อง^๑

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับแรงจูงใจไว้ว่า การบวชเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะการที่พระพุทธศาสนายังดำรงอยู่ได้ตราบนานนับพันปี ก็ด้วยมีพระภิกษุสงฆ์ผู้ออกบวชศึกษาพระธรรมวินัย และหลักธรรมคำสั่งสอนต่าง ๆ ของพระพุทธองค์สืบต่อกันมาเรื่อย ๆ การบวช จึงหมายถึง การนำตัวเพื่อออกจากความทุกข์ทั้งหลายโดยสิ้นเชิง^๒

๔.๒.๑ วรรณะกษัตริย์

จะเห็นได้ว่า พระอัสติทั้งหลายที่อยู่ในวรรณะกษัตริย์นี้ แรงจูงใจอันมีจุดมุ่งหมายในการบรรพชาอุปสมบทที่แตกต่างกันออกไปอีกทั้งเหตุที่ละก็มีความแตกต่างกันออกไปด้วยทั้งนี้เป็นเพราะอุปนิสัยที่แตกต่างกัน เนื่องจากการฟังธรรมของพระพุทธเจ้าขึ้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกของผู้ฟัง เมื่อฟังเทศนาจบแสดงธรรมจบ ได้ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเห็นอันถูกต้อง จนถึงบรรลุวิเศษผลขึ้นต่าง ๆ จำนวนมากอย่างน่าอัศจรรย์ ผลคือความสำเร็จอันยอดเยี่ยมในการแสดงธรรมของ

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), อ้างแล้ว หน้า ๔๔

^๒ พุทธทาสภิกขุ, อ้างแล้ว หน้า ๒๒-๒๓.

พระพุทธเจ้า เกิดจากเหตุคือหลักการสอนที่น่าอัศจรรย์ของพระองค์ ผู้ทรงเป็นบรมครูชั้นยอด ทรงเป็นสารีรย์ผู้ฝึกคนที่ไม่มีความรู้เทียมเท่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

แรงงูใจภายนอก จะเห็นได้ว่า วรรณกะษัตริย์ มีแรงงูใจภายนอกมาจากการฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ส่วนแรงงูใจภายในนั้น มาจากบุคลิกของแต่ละคนที่ได้ฟังธรรม

๔.๒.๒ วรรณะพราหมณ์

จะเห็นได้ว่า พระอสีติมหาสาวกในวรรณะพราหมณ์นั้น แรงงูใจในการบรรพชาอุปสมบทเนื่องมาจากเกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธองค์ เพราะศรัทธาก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคคล และต่อสังคมหลายประการ เช่น ทำให้เกิดการยอมรับและการคล้อยตาม เพราะเมื่อเกิดศรัทธาแล้วใจยอมรับต่อผู้นำลัทธิศาสนา ไม่ค่อยจะมีอะไรขัดแย้ง จึงชักงูใจให้คล้อยตามได้ง่าย หรือเป็นปัจจัยเชื่อมโยงเชื่อมระหว่างมิตรกับอิทธิพลที่เกิดขึ้นในใจ เมื่อมีศรัทธาแล้ว หรือทำให้เกิดศรัทธาได้แล้ว ถึงตัวมิตรจะอยู่ไกล ไม่คลุกคลี ก็มีอิทธิพลได้ ถึงตัวมิตรจะอยู่ใกล้ แต่ถ้าไม่มีศรัทธา ก็ไม่มีอิทธิพลชักงูใจได้ไม่เมื่อศรัทธาแล้วใจรับ เกิดแรงงูใจ นำความคิดได้ นำพฤติกรรมได้ อาจให้เกิดการเลียนแบบ หรือชักงูใจให้รู้จักคิดอย่างถูกต้อง

แรงงูใจภายนอกของพระอสีติมหาสาวกในวรรณะพราหมณ์ เกิดจากการยอมรับ การคล้อยตาม ส่วนแรงงูใจภายในนั้นเกิดจาก แรงศรัทธาเชื่อมั่น ในพระพุทธเจ้า

๔.๒.๓ วรรณะแพศย์

จะเห็นได้ว่า แรงงูใจในการบรรพชาอุปสมบทที่เกิดแก่พระอสีติ ในวรรณะแพศย์นั้น คือ การได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วเกิดแรงศรัทธามีใจเลื่อมใสใน หลักธรรมของพระพุทธองค์ โดยฟังไป ตามลำดับ จนเกิดปัญญา เข้าถึงธรรม จึงเลื่อมใส

แรงงูใจภายนอกของวรรณะแพศย์นั้น เกิดจากการฟังธรรม ส่วนแรงงูใจภายในนั้น เกิดจากความเลื่อมใส ในพระพุทธองค์

๔.๒.๔ วรรณะศูทร

ในกลุ่มของวรรณะศูทรนี้มีเพียงองค์เดียวที่มีแรงงูใจ คือพระยโสชเถระซึ่งมีแรงงูใจในการบวช นั่นก็คือ เพราะเกิดความสังเวชใจสลดใจในบาปกรรมของปลาทองที่ตนทำไว้

แรงงูใจภายนอกของวรรณะศูทร เกิดจากความสลดใจของบาปกรรมที่ตัวเองได้ทำไว้ ส่วนแรงงูใจภายใน คือบารมีที่สะสมมาตั้งแต่ในอดีตชาติ

๔.๒.๕ วรรณะจันทาล

จะเห็นได้ว่า วรรณะจันทาลเป็นวรรณะที่มีความแตกต่างจากวรรณะข้างต้น นับได้ว่าเป็นวรรณะที่ต่ำที่สุด แต่ถึงจะต่ำเพียงใด พระพุทธองค์ก็ไม่เคยแบ่งแยกชนชั้น ดังจะเห็นได้จากพระมหาปิ่นถกเถระ และพระจูฬปิ่นถกเถระ เมื่อได้บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังบำเพ็ญสมณธรรมจนได้บรรลุพระอรหันต์

แรงจูงใจภายนอกของวรรณะจันทาล เกิดจากการถูกดูหมิ่นเหยียดหยามของผู้คน ส่วนแรงจูงใจภายในนั้นเกิดจากการได้ฟังธรรม และคำสอนของพระพุทธเจ้า เกิดความเชื่อมั่นและเกิดความเลื่อมใสด้วยใจจริง

๔.๓ แนวทางการประยุกต์ใช้แรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา

ในที่นี้จะศึกษาถึงแนวทางการประยุกต์ใช้แรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ในด้านการปฏิบัติ ในด้านการศึกษา และตามหลักไตรสิกขา

๔.๓.๑ การประยุกต์ใช้แรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทในด้าน การปฏิบัติ

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทของพระอสีติมหาสาวกในฐานะเป็นการปฏิบัติของกระบวนการพัฒนาชีวิต มีอยู่ด้วยกัน ๔ วิธีการ ซึ่งเรียกว่า เป็นหลักการในการพัฒนาตนให้เจริญก้าวหน้าขึ้นเอง ซึ่งในการที่จะพัฒนาตนให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายได้นั้น มีความจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติตามหลักธรรมทั้ง ๔ นี้ให้เจริญยิ่งขึ้นไป ดังนี้

๑. ภาวิตะกาโย แปลว่า เจริญกาย หมายถึง การเจริญกาย, การพัฒนากาย, การฝึกอบรมกายให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญเป็น การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ^๓ การพัฒนากายในแง่ที่กล่าวมานี้ เป็นการพัฒนาไปในทางที่เกิดประโยชน์แก่ชีวิต โดยเริ่มความสัมพันธ์ที่ดีกับวัตถุสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มตั้งแต่ปัจจัย ๔ จนถึงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมโดยทั่วไป เป็นการเริ่มต้นในการพัฒนาชีวิตไปสู่กระบวนการทางความสัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ รอบตัวเอง การดำเนินชีวิตย่อมเกิดจากการพัฒนาชีวิตในจุดเริ่มแรกนี้ก่อน คือ การเจริญกาย หรือการฝึกอบรมกายนี้นั่นเอง^๔

^๓พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๗๐.

^๔อ.จ.ก. (ไทย) ๒๐/๑๐๑/๓๓๖-๓๔๑.

๒. ภาวิตะสีโล แปลว่า เจริญสีล หมายถึง การเจริญสีล การพัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมสีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียน หรือ ก่อความเดือดร้อนเสียหายได้ผู้อื่น อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กันและกัน สีลเป็นระเบียบแบบแผนในการพัฒนาชีวิตที่ดีอย่างหนึ่งในกระบวนการพัฒนาตน หากมนุษย์ทุกคนให้ความสำคัญในการรักษาสีลแล้ว ความทุกข์ ความเดือดร้อนภัยคุกคามจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ก็จะไม่มี เพราะทุกคนต่างอยู่ในระบบของศีลธรรม การเจริญสีลให้มีมากยิ่งขึ้น ไปในแต่ละบุคคล คือ รักษาสีลไม่ให้ล่วงพร้อยไม่ให้ขาด ไม่ให้ทะลุ จึงมีความจำเป็นอย่างมากในการพัฒนาชีวิต สันติภาพจะเกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ได้ ก็ต่อเมื่อมนุษย์มีระเบียบวินัยในตัวเองเท่านั้น นั่นคือการมีสีล กว้างของการพัฒนาชีวิตที่สำคัญขั้นหนึ่ง^๕

๓. ภาวิตะจิตโต แปลว่า เจริญจิต หมายถึง การเจริญจิต การพัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียรอดทนมีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส มีอิสระ เป็นการพัฒนาคุณภาพจิต สมรรถภาพจิตให้จิตมีความเข้มแข็งพอที่จะเอาไปใช้งานได้ดี จึงจำเป็นที่จะต้องให้จิตมีสติและวิริยะ คือ ความเพียรพยายาม กล้าสู้ กล้าเอาใจใส่รับผิดชอบและเป็นการพัฒนาสุขภาพจิตให้มีความอึดใจ ปราโมทย์ มีความร่าเริง เป็นต้น^๖ ความสุขทุกข์ของมนุษย์เราทั้งหลายก็เกิดมาจากจิตนี้แหละ ที่คอยรับรู้ความรู้สึกต่างๆไม่ว่าจะพอใจหรือไม่พอใจก็ตาม ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเจริญจิต หรือพัฒนาจิตให้มากๆ กล่าวคือ ความเป็นอยู่โดยไม่ปราศจากสตินั่นเอง คือ กระบวนการฝึกจิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป เมื่อมนุษย์มีจิตใจที่ดีงามแล้ว การกระทำทางกาย วาจา ก็ย่อมที่จะดีติดตามมาด้วยเช่นกัน การพัฒนาชีวิตก็ย่อมที่จะมีขึ้นตรงนี้ ความสุขสงบเย็นก็จะตามมา โดยไม่ต้องลงทุนไปตามหาจาก ที่ไหนเลย^๗

๔. ภาวิตะปัญโญ แปลว่า เจริญปัญญา หมายถึง การเจริญปัญญา การพัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์ จากกิเลส และรอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา ทำให้บุคคลารู้และเข้าใจในสิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นสัมมาทิฐิ ละมโนทุจริต ปฏิบัติตามมโนสุจริตเป็นการพัฒนาบุคคล ตามหลักของปัญญา เรียกว่า ปัญญา

^๕อง.ดิก. (ไทย) ๒๐/๑๐๑/๓๓๖-๓๔๑.

^๖ไพศาล ไกรสิทธิ์, เอกสารคำสอนรายวิชาการพัฒนาตน, (ราชบุรี : สถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง, ๒๕๔๑), หน้า ๘๒.

^๗พระศักดา วิสุทธินาโณ, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕.

ภาวนา การปฏิบัติข้อนี้เป็นการพัฒนาบุคคลให้เข้าใจชีวิตอย่างแจ่มแจ้ง จนถึงสัมมาญาณ และบรรลुสัมมาวิมุติ (ความหลุดพ้นจากกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง) ซึ่งถือเป็นปัญญากาวนาเช่นกัน^๔

แรงจูงใจในการพัฒนา มีหลายระดับ การที่จะเจริญปัญญาในระดับต่างๆ ได้จะต้องเริ่มด้วยการรับรู้สิ่งต่างๆ เข้ามาเป็นประสบการณ์ การรับรู้ที่ก่อให้เกิดปัญญา จะต้องฝึกการรับรู้ประสบการณ์ที่ตรงกับสภาพความเป็นจริง รับรู้ตรงสภาพของมัน โดยไม่เกิดชอบหรือชังหรือยินดี ยินร้ายมาบิดเบือนสภาพของสิ่งที่รับรู้ นั่นต่อไปเป็นขั้นของการคิด การวินิจฉัย หรือการวางแผนต่างๆ ซึ่งจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง คือจะต้องดำเนินไปด้วยปัญญาที่เป็นอิสระ ไม่ถูกรอบงำด้วย โลภะ โทสะ โมหะ หรืออคติต่างๆ ใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์

สรุปได้ว่า แรงจูงใจในฐานะเป็นการปฏิบัติ เรียกว่าเป็นหลักของภาวนา ๔ หรือการทำให้เจริญ อันได้แก่ การพัฒนากาย พัฒนาศีล พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญา นั่นคือกระบวนการฝึกอบรมให้มีความเจริญยิ่งขึ้นไป เป็นบันไดในการพัฒนาชีวิตสู่ความเป็นผู้มีอิสรภาพ พ้นจากกิเลสตัณหาทั้งหลาย ซึ่งผู้ที่มีการพัฒนาชีวิตจนถึงที่สุดแล้วนั้น ย่อมเข้าถึงซึ่งความเป็นพระอรหันต์ และเป็นเป้าหมายอันสำคัญในพระพุทธศาสนา

๔.๓.๒ การประยุกต์ใช้แรงจูงใจในการบรรพชาอุปสมบทในด้าน การศึกษา

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจ ด้านแนวการศึกษาของ พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นนิกายที่ยึดถือพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ไม่ว่ากระแสโลกหรือ ค่านิยมสมัยใหม่จะเปลี่ยนแปลงไปแค่ไหนก็ตาม ก็ยังคงปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดในเรื่องของการอุปสมบทนี้ ก็ถือปฏิบัติตามพระบรมพุทธานุญาต แต่ในปัจจุบันอาจมองว่ามีบางสิ่งบางอย่างที่เพิ่มเติมเข้ามาในพิธีอุปสมบท แต่องค์ประกอบหลักตามพระบรมพุทธานุญาตก็ยังคงอยู่การเป็นพระสงฆ์นั้นจะเป็นเพศหญิงก็ได้ เพศชายก็ได้ เป็นฆราวาสก็ได้ บรรพชิตก็ได้ จะอยู่ในหมู่ก็ได้ เรียกว่าพระสงฆ์ทั้งนั้น สมมติสงฆ์จึงยังไม่เป็นพระสงฆ์ที่เป็นส่วนหนึ่งของ พระรัตนตรัยยังไม่เป็นเนื่อนานุญตามหลักของพระพุทธศาสนา ยังคงเป็นเพียงลูกชาวบ้านที่เข้ามาบวชทางกายแต่ใจยังมีได้บวช^๕ ผู้ใดที่ถือบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาเรียกว่าสงฆ์ แต่จะเป็นสงฆ์โดยสมมติหรือเป็นสงฆ์ที่แท้จริงหรือไม่ขึ้นอยู่กับระดับของความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ครอบงำที่ยังไม่หลุดพ้นก็ถือว่าเป็นสมมติสงฆ์อยู่ แต่ถ้าหลุดพ้นจากกิเลสตัณหาแล้วเรียกว่าสงฆ์

^๔ โกสล เพ็ชรวงษ์, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาตน : ศึกษาเฉพาะกรณีผู้เข้ารับการฝึกอบรมตามหลักสูตร “เตรียมผู้บริหารการศึกษา” ของสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษาวัดไร่จิง”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๓.

^๕ ปุ่น จงประเสริฐ, วิถีระดับทุกข์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๑๕๑๘), หน้า ๑๕.

ภิกษุในพระพุทธศาสนาทำหน้าที่ ๒ ประการ คือ ทำหน้าที่ต่อตนเอง และทำหน้าที่ต่อสังคม หน้าที่ประการแรก คือ การทำหน้าที่ต่อตนเอง การศึกษาพระธรรมวินัยเพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องและบรรลุธรรมตามวัตถุประสงค์ของนักบวช นั่นก็คือ ปรีชาปฏิบัติ และปฏิเวธ

๔.๓.๒.๑ กระบวนการพัฒนาขั้นปรีชาธรรม

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจ เป็นขั้นตอนการศึกษาเล่าเรียน และกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการฟัง การคิดพิจารณา การอ่าน ซึ่งในขั้นนี้ทางพระพุทธปรัชญาได้แสดงไว้อย่างละเอียดลึกซึ้งและเป็นระบบ สารสำคัญของหลักขั้นปรีชาทางพระพุทธปรัชญานี้บุคคลผู้หวังเป็นบัณฑิตต้องทำความเข้าใจในเหตุปัจจัยและผลที่ต่อเนื่องกันเป็นวัฏจักรอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย และเป็นเหตุเป็นผล อันได้แก่ หลักธรรมปฏิจจสมุปบาท ต้องเป็นผู้รู้ในหลักความสัมพันธ์กันของเหตุเกิดและเหตุดับ สำหรับหลักธรรมเกี่ยวกับอริยสัจ ๔ ต้องเป็นผู้รู้ในเรื่องทุกข์ เหตุเกิดของทุกข์ การดับทุกข์ และข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจ สำหรับหลักธรรมเกี่ยวกับไตรลักษณ์ ต้องเป็นผู้รู้ในไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง (ความไม่เที่ยง) ทุกขัง (ความทุกข์) และอนัตตา (ความเป็นของไม่ใช่ตัวตน) สำหรับหลักธรรมเกี่ยวกับกรรม ต้องเป็นผู้รู้ในเรื่องของกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล สำหรับหลักธรรมเกี่ยวกับขันธ ๕ ผู้หวังพัฒนาตนต้องเป็นผู้รู้ในเรื่องของขันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นต้น กระบวนการขั้นนี้ก็เป็นไปเพื่อเกิดสัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ หลักธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นหลักธรรมที่สอนให้เรา รู้จักว่า ชีวิตคืออะไร ชีวิตเป็นอย่างไร และชีวิตเป็นไปอย่างไร อะไรที่ทำให้เกิดชีวิต ชีวิตนี้เป็นทุกข์ ทุกข์เป็นสิ่งที่เราควรเรียนรู้ ว่าทุกข์นี้เป็นผลเมื่อเรารู้ว่าผลเป็นอย่างไรก็คิดวิเคราะห์ว่า ทุกข์เกิดจากอะไร เป็นต้น

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจ ผู้หวังความเป็นบัณฑิตในอุดมคติต้องพยายามศึกษาและฝึกอบรมตนเองเพื่อให้สามารถจำหลักการที่เกี่ยวกับการพัฒนา อบรม ฝึกฝนตามหลักพระพุทธปรัชญา ซึ่งการศึกษาก็มีหลักอยู่ ๕ ประการ คือ สุตา การฟัง, ธตา ทรงจำไว้ได้, วสา ปฏิจิตา ท่องบ่นสาธยายได้คล่องปาก, มนุสา นุเปกขิตา คิดค้นความหมายด้วยใจ และทิฐิยา สุปฏิวิททา เห็นแจ้งในความหมายด้วยทิฐิ และผู้ศึกษาต้องไม่หยุดหรือพอใจอยู่เพียงแค่นี้ จะต้องฝึกหัดอบรมตนเองต่อไปจนสามารถบรรลุถึงซึ่งความดับทุกข์ คือเข้าสู่พระนิพพาน

๓.๒.๒ กระบวนการพัฒนาขั้นปฏิบัติธรรม

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจ เป็นกระบวนการพัฒนาเกี่ยวกับการปฏิบัติ หมายความว่า นักบวชจะต้องนำเอาหลักธรรมที่เราเรียนรู้แล้วมาปฏิบัติด้วยกาย วาจา ใจ หมายความว่า การพัฒนา

ฝึกอบรมพัฒนาตนทางกายและวาจาเพื่อให้เป็นผู้มีความเห็นชอบ มีความดำริชอบ มีวาจาชอบ มี
 การงานชอบ มีการประกอบอาชีพที่ซื่อสัตย์สุจริต มีความเพียรชอบ มีสติชอบ มีความตั้งใจชอบ
 การปฏิบัติเพื่อการพัฒนาบุคคลตามกระบวนการพระพุทธปรัชญา นี้ จากอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ มี
 ความสัมพันธ์กับหลักไตรสิกขา ทั้งสองหลักเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกันและสัมพันธ์กันในการ
 พัฒนา หลักไตรสิกขาเป็นการพัฒนาองค์ธรรมภายนอก ส่วนอริยมรรคเป็นองค์ธรรมภายใน ซึ่งทั้ง
 สองสามารถสรุปลงในหลักการพัฒนาเดียวกัน คือ

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจ ข้อศีล เป็นข้อปฏิบัติเพื่อความควบคุมรักษา กาย วาจา ให้
 ตั้งอยู่ในความเรียบร้อยปราศจากโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งถ้าเปรียบเทียบกับหลักอริยมรรค ก็
 จะมีเนื้อหาสัมพันธ์กับข้อสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจ ข้อสมาธิในไตรสิกขา เป็นข้อปฏิบัติเพื่อควบคุมจิตให้อยู่
 ในอำนาจ เป็นการฝึกฝนจิตใจให้มั่นคง แน่วแน่ ควรแก่การงานในการทั้งปวง ก็มีเนื้อความ
 สาระสำคัญเหมือนกันในหลักอริยมรรค ข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจ ข้อปัญญาในไตรสิกขา เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากข้อศีลและ
 สมาธิเป็นพื้นฐาน เป็นขั้นปฏิบัติที่ฝึกฝนอบรมปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตาม
 ความเป็นจริง จนสามารถใช้ปัญญาทำให้เกิดความหลุดพ้นมีจิตใจเป็นอิสระผ่องใสเบิกบาน ซึ่ง
 เหล่านี้ก็มีความสัมพันธ์หรือมีเนื้อหาสัมพันธ์กับหลักอริยมรรค ข้อ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ
 สำหรับปัญญาตามพระพุทธปรัชญาไม่ได้หมายความว่าปัญญาที่ศึกษากันตามทางโลก แต่เป็น
 ปัญญาใช้ดับอวิชชา ใช้กำจัดกิเลส ตัณหา เป็นปัญญาที่รู้สภาวะธรรมทั้งหลายตามที่มันเป็นจริงอย่าง
 ที่เรียกว่า วิปัสสนาปัญญาหรือวิปัสสนาญาณ เป็นปัญญาที่สูงกว่าปัญญาระดับโลกิยะ เป็นปัญญาที่
 ประกอบด้วยกุศลจิตเป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการที่มีสมาธิเป็นพื้นฐาน เป็นปัญญาตามที่ฝึกฝน
 ตามกระบวนการพัฒนาในพระพุทธปรัชญาเพื่อกำจัด ตัณหา อุปาทาน ขั้นปฏิบัติธรรมนี้เป็นผลสืบ
 เนื่องมาจากการศึกษาขั้นปริยัติที่ถูกต้อง และกระบวนการขั้นปฏิบัตินี้ เป็นการฝึกอบรมพัฒนาตน
 ทางกาย ทางวาจา และทางใจ เป็นขั้นถือว่าเป็นการศึกษาที่แท้จริงตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมี
 ลักษณะเป็น สัมมาญาณ คือ ความรู้อันชอบยิ่ง และเป็นภาวิตวิญาณ คือความรู้ที่เหนือ
 สัญชาตญาณจำเป็นต้องศึกษาอบรมพัฒนาด้วยตนเองจึงจะสามารถบรรลุถึงขั้นสูงสุดได้

๔.๓.๓.๓ กระบวนการพัฒนาขั้นปฏิบัติธรรม

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจ เป็นกระบวนการพัฒนาเกี่ยวกับการรู้แจ้งเห็นจริง อันเป็น
 ผลที่สืบเนื่องจากการที่นักบวชจะต้องประพฤติปฏิบัติธรรมและขั้นปริยัติ ที่ก่อให้เกิด มรรค ผล
 และพระนิพพาน ตามลำดับการพัฒนาจิตที่บุคคลนั้นได้บำเพ็ญเพียรเจริญวิปัสสนาและการปฏิบัติ

นั้นต้องปฏิบัติให้ถูกต้องด้วยจึงจะสามารถละอกุศลได้ ละบาปได้ ทำกุศลให้เกิดขึ้นได้มาเป็นเครื่องชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผุดผ่องได้ จนสามารถเจาะทะลุทะลวงแทงกิเลสให้บรรเทา หรือสิ้นไปตามลำดับ เพราะธรรมอันเป็นปฏิเวธนี้เป็นธรรมที่เกิดอยู่ในจิตใจเรา นี้ เมื่อได้รับการพัฒนาตามหลักพุทธปรัชญาจนถึงขั้นที่สุดแล้ว การพัฒนาตนตามขั้นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากขั้นปริยัติและปฏิบัติ เป็นผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาตนเอง จนสามารถยกระดับจิตใจของตนเองให้หลุดพ้นจากความเป็นทาสของอวิชชาและกิเลส เป็นผู้หลุดพ้น หรือเป็นผู้มี จิตใจที่เป็นอิสระภาพ คือเป็นผู้มีอิสระภาพของตนกับการเข้าเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม และมีอิสระภาพภายในจิตใจของตนเอง เพราะตามพุทธปรัชญา ถือว่า จิตเป็นสิ่งที่ควรได้รับการพัฒนาตามกระบวนการพระพุทธศาสนา คือ ปริยัติปฏิบัติและปฏิเวธ ซึ่งทั้งสามกระบวนการเหล่านี้ล้วนมีความสัมพันธ์กันต่อเนื่องกัน ก็ย่อมได้รับผลตามลำดับแห่งการพัฒนาจิตของแต่ละบุคคลที่ปฏิบัติธรรม ดังนี้

๑. ผลระดับผู้บรรลุโสดาปัตติมรรค

๒. ผลระดับผู้บรรลุโสดาปัตติผล

๓. ผลระดับผู้บรรลุสกทาคามีมรรค

๔. ผลระดับผู้บรรลุสกทาคามีผล

๕. ผลระดับผู้บรรลุอนาคามีมรรค

๖. ผลระดับผู้บรรลุอนาคามีผล

๗. ผลระดับผู้บรรลุอรหัตตมรรค

๘. ผลระดับผู้บรรลุอรหัตตผล^{๑๑}

พระอริยบุคคลเหล่านี้ล้วนแต่ได้รับผลอันสืบเนื่องมาจากการประพฤติปฏิบัติ หรือบำเพ็ญเพียรแล้วได้รับผลตามลำดับแห่งการพัฒนาจิตของตน ที่กล่าวมาเป็นขั้นปฏิเวธที่กล่าวถึงมรรค และผล สำหรับปฏิเวธอันเกี่ยวกับพระนิพพานนั้น ก็เป็นผลที่รวมทั้งมรรคและผลเพียงแต่ว่าพระนิพพานนั้นจะมีทันทีเฉพาะระดับพระอรหัตตผล ส่วนระดับอื่น ๆ ต้องพัฒนาจิตของตนต่อไปเพื่อบรรลุพระนิพพานในช่วงต่อไปตามกำลังแห่งสติปัญญาในการพัฒนาของตน ซึ่งพระอริยบุคคลนั้นล้วนต้องประสบหรือได้เข้าถึงพระนิพพานอย่างแน่นอน เพียงแต่ระยะเวลาแห่งการพัฒนาจิตของตนเท่านั้น

การประยุกต์ใช้แรงจูงใจ ในกระบวนการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา เน้นตามลำดับขั้น ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ ล้วนปรากฏอยู่ในหลักอริยสัจ ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ทำให้พระองค์ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังพระพุทธพจน์ว่า

^{๑๑} อ.อุทฺทก (ไทย). ๓๗/๒๑๓/๒๕๘.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาล ตรัสรู้แล้วตามความเป็นจริง พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหมดนั้นตรัสรู้แล้วซึ่งอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง ถึงพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตกาล จักตรัสรู้ซึ่งอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง ถึงพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบันตรัสรู้ซึ่งอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหมดนั้น ตรัสรู้ซึ่งอริยสัจ ๔ ตามความเป็นจริง^{๑๑}

จะเห็นได้ว่าการศึกษา ตามพระพุทธศาสนา ล้วนสรุปรวมลงในหลักอริยสัจ ๔ หมวด ไม่ว่าจะเป็นหลักการขั้น ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ คือ

๑. ทุกขอริยสัจ เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ
๒. ทุกขสมุทัยอริยสัจ เป็นสิ่งที่ควรละได้แก่ อวิชชา และตัณหา
๓. ทุกขนิโรธอริยสัจ เป็นสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง ได้แก่ วิชชา และวิมุตติ หรือนิพพาน
๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ เป็นสิ่งที่ควรบำเพ็ญหรือเจริญเพื่อนำไปสู่การดับทุกข์ ได้แก่ สมถะและวิปัสสนา^{๑๒}

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาเพื่อจัดความทุกข์ให้แก่มนุษย์อย่างแท้จริง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ตถาคตจะพูดแต่เรื่องทุกข์ กับความดับทุกข์ เท่านั้น” เรื่องอื่นที่ไม่เกี่ยวกับเรื่องแก้ปัญหาคความทุกข์ของมนุษย์ พระพุทธองค์จะไม่ตรัส ทรงเปรียบเทียบความรู้ (ธรรมะ) ที่พระองค์ตรัสรู้มีมากมายเหมือนใบไม้ที่อยู่ในป่า แต่ธรรมะที่มีความจำเป็นในการนำมาสอนเพื่อจัดทุกข์นั้น เหมือนกับใบไม้ที่อยู่ในกำมือ ปัจจุบันนี้เป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร ปรากฏมีข่าวสารที่ไม่มีประโยชน์มากมาย อันเป็นพิษภัยแก่ผู้คน ก็เหมือนใบไม้ที่อยู่ในป่า เป็นข่าวสารที่ไม่มีประโยชน์ในการแก้ปัญหสำหรับมนุษย์ เป้าประสงค์ของพุทธศาสนาคือการดับทุกข์ มีอยู่สามระดับ ได้แก่

๑. เป้าประสงค์ระดับต้น อันเป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ได้แก่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสมบูรณ์ทางด้านร่างกายและความเป็นอยู่ที่ดี มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ มีสถานภาพที่ดีในสังคม มีเกียรติ การจะบรรลุถึงเป้าประสงค์ระดับนี้ จะต้องประกอบด้วยหลักธรรมสำคัญได้แก่ ความขยันหมั่นเพียรไม่เกียจคร้านในการทำงาน ความประหยัด อุดม รู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้มิให้เสื่อม, การรู้จักพบปะคบหาสมาคมกับคนดี แล้วนำเอาคุณสมบัติของคนดีมาเป็นแบบอย่าง และรู้วิธหาทรัพย์สินเงินทอง และรู้จักทางเสื่อม

^{๑๑} ส.ม. (ไทย) ๓๑/๑๓๐๓/๔๔๔.

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๖/๑๔/๔๕ .

ของ เงินทอง แล้วใช้จ่ายทรัพย์ตามความจำเป็น ผู้ที่จะบรรลุเป้าหมายของชีวิตในขั้นนี้จะต้องปฏิบัติตามแนวทางแห่งธรรมอย่างถูกต้อง ก็จะได้รับผลคือความสุขความสำเร็จในชีวิตประจำวัน

๒. เป้าประสงค์ระดับกลาง อันเป็นไปเพื่อประโยชน์เบื้องต้น (สัมปรายิกัตตะ) ได้แก่การมีคุณธรรมความดีงามทางด้านจิตใจ มีความสุขสงบใจ มีสุขภาพจิตที่ดี อันเป็นความสุขทางด้านจิตใจที่เกิดจากการประกอบคุณงามความดี การจะบรรลุถึงเป้าประสงค์ในระดับนี้ จะต้องประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ศรัทธา เชื่อมั่นในพระพุทธเจ้าและคำสอน, ศีล ประพฤติตนตามศีล ๕, จาคะ มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ, และปัญญา รู้แจ้งในสิ่งต่างๆ ตามจริง เป้าประสงค์ระดับนี้นอกจากจะทำให้บุคคลมีความสุขทางด้านจิตใจแล้ว ยังส่งผลให้บุคคลได้พบกับความสุขในโลกหน้า คือสุคติโลกสวรรค์ ภายหลังจากตายไปแล้ว

๓. เป้าประสงค์ระดับสูง อันเป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุด (ปรมัตตะ) การบรรลุถึงความหลุดพ้น คือพระนิพพานอันเป็นความสุขอย่างยิ่ง (นิพพานัง ปรมัง สุขัง) วิธีการที่จะบรรลุถึงเป้าประสงค์สูงสุดได้จะต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ, สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ, สัมมาวาจา เจรจาชอบ, สัมมากรรม มั่นตะ การงานชอบ, สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ, สัมมาวายามะ พยายามชอบ, สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ, และสัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ เมื่อบุคคลฝึกฝนอบรมตนเองตามอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แล้ว ย่อมบรรลุถึงเป้าประสงค์สูงสุดของพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ ยังมีประโยชน์หรือจุดหมายของชีวิตอีก ๓ อย่าง ตามแนวทางเพื่อการพัฒนาตน ให้สามารถแผ่แผ่ขยาย หรือกระจายประโยชน์ออกไปได้อย่างกว้างขวาง ไว้อีกด้วยคือ

๑. ประโยชน์ตน (อัตตัตตะ) คือการบรรลุจุดหมายของชีวิตตน ได้แก่ประโยชน์ ๓ อย่างตามแนวตั้งนั้งเอง ดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น

๒. ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตตะ) คือ การช่วยเหลือสนับสนุนให้ผู้อื่นบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตของเขา โดยการทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร

๓. ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยัตตะ) คือ การสร้างสรรค์ปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้ทุกคนทุกฝ่ายทั้งสังคมบรรลุจุดหมายแห่งชีวิตทั่วกัน ได้แก่ ประโยชน์๑๐อย่างที่เป็นผลเกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและคนอื่นๆหรือแก่สังคม แก่ชุมชนอันเป็นส่วนรวม^{๑๑}

^{๑๑}พระราชวรมนี, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), ทางสายกลางของการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๕.

๔.๓.๓ การประยุกต์ใช้แรงงูใจในการบรรพชาอุปสมบท ตามหลัก ไตรสิกขา

การประยุกต์ใช้แรงงูใจ ตามหลักไตรสิกขา หมายถึง การฝึกฝน พัฒนาตน หรือเรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ถ้าหากจะเรียกเป็นตัวการฝึกฝนแล้วนั้น จะต้องเรียกว่า สิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา ซึ่งมีความหมาย ชัดเจน ดังนี้

๑. อธิศีลสิกขา คือ การฝึกฝนในเรื่องของศีลอันยิ่ง หรือการฝึกฝนให้มีศีลยิ่งขึ้นไป

๒. อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกฝน ในเรื่องของจิตที่ยิ่ง หรือฝึกในเรื่องจิตให้ยิ่งขึ้นไป

๓. อธิปัญญาสิกขา คือการฝึกฝนในปัญญาอันยิ่ง หรือการฝึกฝนให้มีปัญญายิ่งขึ้น^{๑๔}

ปัจจัยทั้ง ๓ นี้ เป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาโดยแท้ เป็นการฝึกฝนคนในเรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยที่สำคัญที่ใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ควบคู่กันไป ที่เรียกว่า “บุพภาคของการศึกษา” ซึ่ง พระพรหมคุณาภรณ์ ท่านได้กล่าวไว้ดังนี้

ก. แรงงูใจภายนอก

แรงงูใจภายนอก ถือว่าเป็นแรงงูใจที่มีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่พระพรหมคุณาภรณ์ ได้กล่าวถึง นั่นก็คือ ปรโตโฆสะ ซึ่งมีความหมายว่า เสี่ยงจากอื่น หรือการกระตุ้นชักจูงจากภายนอก ได้แก่ การสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจง อธิบายจากผู้อื่น ตลอดจนการเรียนรู้ เลียนแบบจากแหล่งต่างๆภายนอก หรือการได้รับอิทธิพลจากภายนอก^{๑๕} การได้รับความรู้จากแหล่งสำคัญของการเรียนรู้ประเภทนี้ ก็มีจากพ่อ แม่ ครู อาจารย์ เพื่อน คนแวดล้อม ใกล้ชิดตลอดถึงผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา บุคคลที่มีชื่อเสียง คนโด่งดัง คนผู้ได้รับความนิยมนิยมนในด้านต่างๆรวมไปถึงหนังสือสื่อมวลชนทั้งหลาย สถาบันทางศาสนาและวัฒนธรรมเป็นต้น ในที่นี้หมายถึง เฉพาะที่แนะนำในทางที่ถูกต้อง ดึงดูด ให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง ซึ่งปัจจัยในข้อนี้ได้จัดเป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก หรืออาจเรียกว่า เป็นปัจจัยทางสังคม บุคคลผู้มีความสมบัติเหมาะสมสามารถทำหน้าที่เป็นปรโตโฆสะที่ดีมีคุณภาพสูง จะมีคำเรียกเฉพาะว่า กัลยาณมิตร^{๑๖}

^{๑๔}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), หลักแม่บทของการพัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๖.

^{๑๕}พระราชวรมนี, (ประยูร ปยุตฺโต), ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไข-รวบรวมใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๒๖.

^{๑๖}พระราชวรมนี, (ประยูร ปยุตฺโต), ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไข-รวบรวมใหม่, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๒๖-๒๒๗.

ปรโตโมสะ ที่ดีก็คือ การมีกัลยาณมิตร ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง^{๑๑} บุคคลที่จะเป็นกัลยาณมิตรได้นั้น จะต้องประกอบไปด้วยคุณธรรม จะต้องมีความประพฤติดี เรียกว่า สัปบุรุษ เรียกว่า สัปบุรุษธรรม ๗ ประการ ดังนี้

๑. ธรรมัญญาตา เป็นผู้รู้ธรรมะ คือ หลักการ หลักความจริง เนื้อหาสาระของเรื่องที่จะสอนและวิธีจูงใจ มีความรู้ชัดแจ้งในทฤษฎีและปฏิบัติในศาสตร์และศิลป์ของตน

๒. อัธยัญญาตา รู้จักเนื้อหาสาระ ความหมาย ความมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์และวัตถุประสงค์ของการสอนและจูงใจที่แน่นอนชัดเจน

๓. อัธยัญญาตา รู้จักศักยภาพของตนเอง ว่ามีมากน้อยเพียงไร เชี่ยวชาญหรือถนัดในทางใด มีความพร้อมหรือไม่พร้อมอย่างไร การรู้จักตนเองของผู้สอนเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เมื่อเรารู้จักตนเองแล้ว จะนำไปสู่การยอมรับตน สามารถสอนและจูงใจภายในตนได้อย่างดียิ่ง ผู้ที่สามารถสอนและจูงใจตนเองได้ในเรื่องใด ก็จะสามารถที่จะรับรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และมีวิจารณ์ญาณที่สุ่มรอบคอบ มีเหตุผลทำการจูงใจในการสอนในเรื่องนั้นมีประสิทธิภาพ อย่างยิ่ง

๔. มัตถัญญาตา รู้จักประมาณ รู้จักความพอดี การจูงใจในการสอนบางอย่างหากมากเกินไป ก็จะเกิดปัญหาได้ หากน้อยไปก็ไม่เพียงพอ การรู้จักประมาณในการสอนและการจูงใจ คือ ไม่จูงใจด้วยวิธีเดิมๆ มากหรือน้อยเกินไป ควรปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสม

๕. กาลัญญาตา รู้จักเวลา ผู้สอนต้องรู้จักเวลาในการสอนและการจูงใจว่าเวลาไหนควรเวลาไหนไม่ควร หากผู้สอนไม่รู้จักเวลาในการสอนและการจูงใจ แม้จะเป็นการสอนและการจูงใจตนเอง บุคคล มวลชน นอกจากการสอนและการจูงใจนั้นจะไม่ประสบผลสำเร็จแล้ว บางครั้งอาจจะเกิดปัญหาตามมาในภายหลังได้

๖. ปริสัณญญาตา รู้จักชุมชน หมู่ชน สังคม อาจเรียกว่ากลุ่มเป้าหมายที่ต้องการสอน ผู้สอนต้องรู้จักกลุ่มเป้าหมาย การสอนจึงจะประสบผลสำเร็จ ยิ่งรู้จักมากเท่าใด ก็สามารถทำให้เราสามารถเลือกวิธีจูงใจในการสอนที่เหมาะสมกับกลุ่มชนนั้น การสอนก็จะมีประสิทธิภาพมากขึ้นเพียงนั้น เพราะว่าพระองค์ ทรงรอบรู้คน หมู่ชน สังคมอย่างชัดเจน ทรงรู้ภูมิหลังหรือกรรมเก่าตั้งแต่ชาติปางก่อนของผู้เรียน แต่ผู้สอนที่เป็นคนธรรมดาที่มีความจำเป็นต้องรู้พื้นเพ นิสัย ประวัติ ความเป็นมาของผู้เรียนเหล่านั้น ว่า เป็นใคร ต้องรู้จักเพศ อายุ การศึกษา สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ฯลฯ ยิ่งรู้จักเป้าหมายมาก การสอนก็ยิ่งมีประสิทธิภาพมาก

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๒๓.

๗. ปุคฺคโลปรัญญตา รู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล ข้อนี้สำคัญมากในการสอน ผู้สอนต้องรู้จักวิเคราะห์ผู้เรียนแต่ละคน แต่ละกลุ่มว่ามีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง มีจิต มีนิสัย มีสติปัญญาความสามารถในการเรียนมากน้อยเพียงใด การที่ผู้สอนรู้จักความแตกต่างระหว่างบุคคล ได้นั้น ทำให้สามารถแยกแยะผู้เรียนได้^{๑๘}

พระพรหมคุณาภรณ์ ได้แสดงตามทัศนะว่า ความเป็นคนดี มีปัญญา เรียกว่า บัณฑิต หรือสัตบุรุษนี้ เมื่อใคร ไปเสวนาคบหา ก็จะนำความรู้ความเห็นที่ถูกต้องโดยการสั่งสอน แนะนำ ด้วยความปรารถนาดี ด้วยความเมตตากรุณา ก่อให้เกิดสัมมาทิฐิ และการประพฤติชอบขึ้น เรียกว่า เป็นกัลยาณมิตร^{๑๙} มี ๗ ประการ คือ

๑. ปิโย คือ เป็นที่รัก เป็นฐานที่สบายใจ และสนิทสนม
๒. ครู คือ นำเคารพ ในฐานประพาศสมควรแก่ฐานะให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจ เป็นที่พึ่งและปลอดภัย
๓. ภาวนิโย นำเจริญใจ หรือนำยกย่อง ในฐานทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญา แท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ทำให้ระลึกและเฝ้าระวังด้วยซาบ ซึ่งภูมิใจ
๔. วัตตะ คือการรู้จักชี้แจงให้เข้าใจ คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี
๕. ว่าจะนักรกะโม คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ซักถาม คำเสนอแนะ วิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อง่าย
๖. คัมภีรญจะ กะถัง กัตตา คือ แดงเรื่องเล่าลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยาก ซับซ้อนให้เข้าใจและให้เรียนรู้เรื่องราวที่ดียิ่งขึ้นไป
๗. โน จัญญาเน นิโยชะเย คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหลหรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย^{๒๐}

ความเป็นปรโตโมสะที่ดี หรือการมีกัลยาณมิตรในขั้นพื้นฐานนั้น จะเห็นได้ว่า คุณสมบัติพิเศษหลายๆอย่างที่จะต้องมี อาทิว่า ผู้คนรอบข้างเมื่อเห็นแล้วมีความรู้สึกอยากจะเข้าไปใกล้ เข้าไปได้ตามความรู้ รู้สึกปลอดภัยเมื่อเห็น นอกจากนี้แล้ว ยังจะต้องเป็นที่พึ่งช่วยแก้ไขปัญหามา

^{๑๘} อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓-๑๔๖.

^{๑๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๓๑.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๓๒-๖๓๓.

ให้กับคนอื่นได้ ที่สำคัญจะต้องดำรงตนอยู่ในหลักคุณธรรมความดีเสมอ เพราะความเป็นกัลยาณมิตรจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับผู้อื่น ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ เหมือนความมีกัลยาณมิตร”^{๒๑} และได้ตรัสถึงองค์ประกอบภายในอันสำคัญอีกประการหนึ่ง นั่นคือ โยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยภายในที่สำคัญ ดังนี้

ข. แรงจูงใจภายใน

แรงจูงใจภายใน ที่มีแรงจูงใจ เป็นองค์ประกอบของการศึกษาที่มีบทบาทเป็นอย่างมาก อีกประการหนึ่ง ซึ่งขาดไม่ได้ คือ โยนิโสมนสิการ ว่าโดยความหมายตามรูปศัพท์ดังนี้ โยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโสมาจาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธีทาง ส่วนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึงใส่ใจพิจารณา^{๒๒} เมื่อรวมเข้าเป็น โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หรือคิดถูกวิธี แปลง่ายๆ ว่า ความรู้จักคิด เป็น หมายถึงการคิดอย่างมีระบบหรือคิดตามแนวทางของปัญญา คือ การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ เช่น ตามที่สิ่งนั้นๆมันเป็นของมัน โดยวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นถึงต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสาย แยกแยะสิ่งนั้นๆเรื่องนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัย โดยไม่เอาความรู้สึกลงของตนเองเข้าไปจับ ปัจจัยภายในตัวบุคคล เรียกตามองค์ธรรมที่ใช้งานว่า วิธีแห่งปัญญา^{๒๓}

โยนิโสมนสิการ เป็นกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ มีระเบียบแบบแผน มีสติปัญญากำกับ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในตัวบุคคล ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน ๑๐ วิธีดังนี้

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย
๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ
๓. วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา
๔. วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา
๕. วิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย หรือวิธีคิดแบบบรรณธรรมสัมพันธ์

^{๒๑}พระราชวรานูณี, (ประยุทธ์ ปยุตโต), ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไข-รวบรวมใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๒๕.

^{๒๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๖๖๕-๖๗๐.

^{๒๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐-๑๑.

๖. วิธีคิดแบบคุณโทษและทางออก
๗. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม
๘. วิธีคิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม แบบปลูกเร้าคุณธรรม (แบบกุศलगานา)
๙. วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน
๑๐. วิธีคิดแบบวิภาษวาท หรือวิธีคิดแล้วแสดงออกเป็นวิภาษวาท (พูดจำแนก)^{๒๔}

๑. **วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย** คือ พิจารณาเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เป็นผล กล่าวคือ การพิจารณาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำต่างๆ แล้วสืบค้น สืบสาวไปถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดผลนั้น อาจทำได้โดยการหาความสัมพันธ์ หรือการตั้งคำถามแล้วหาคำตอบ เมื่อหาคำตอบที่แท้จริงแล้วย่อมสามารถสืบสาวไปถึงวิธีการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้ ให้รู้จักสถานะที่เป็นจริง หรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา เมื่อสืบสาวไปพบสาเหตุที่แท้จริงแล้วก็ต้องแก้ไขปัญหานั้นที่สาเหตุ

๒. **วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ** หรือกระจายเนื้อหา เป็นความคิดที่มุ่งให้มองและให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสถานะของมันเองอีกแบบหนึ่ง ในทางธรรมมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร หรือความไม่เป็นตัวไม่เป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย

วิธีคิดแบบนี้จะฝึกให้คิดแบบแยกแยะองค์รวมของสิ่งต่างๆ และยังมีการคิดวิเคราะห์ จัดประเภทหมวดหมู่ขององค์ประกอบนั้น กล่าวคือ เมื่อแยกแยะส่วนประกอบออกก็เห็นภาวะที่องค์ประกอบเหล่านั้นอาศัยกันและขึ้นต่อเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่เป็นตัวของมันเองโดยแท้จริง ยิ่งกว่านั้น องค์ประกอบและเหตุปัจจัยต่างๆ เหล่านั้นล้วนเป็นไปตามกฎธรรมดา มีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ซึ่งการคิดแบบนี้จะทำให้เห็นความไม่มีแก่นสาร หรือความไม่เป็นตัวตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลายให้หาย ยึดติดถือมั่นในสมมุติบัญญัติ

๓. **วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ** หรือวิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้นๆ ตามธรรมดาของมันเอง ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ประชุมตั้งขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เป็นอนิจจัง

ผู้ที่สามารถคิดแบบสามัญลักษณะได้ มักเป็นผู้ที่มีสติ ไม่ว้าวาม มองทุกสิ่งว่าเมื่อเกิดขึ้นได้ ก็เปลี่ยนแปลงได้ ดับสูญได้ ไม่มีใครจะครอบครองทุกสิ่งทุกอย่างได้ตลอดไป บุคคลที่คิดเช่นนี้จะเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติ

^{๒๔} พระราชวรมุนี, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไข-รวบรวมใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๓๗-๒๓๘.

๔. วิธีคิดแบบอริยสัจจ์ หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา มีลักษณะ ๒ ประการ คือ

๔.๑ คิดตามเหตุและผล หรือเป็นไปตามเหตุและผล สืบสาวจากผลไปหาเหตุ แล้วแก้ไขที่ต้นเหตุ

๔.๒ ต้องกำหนดรู้ และทำความเข้าใจปัญหาให้ชัดเจน แล้วคิดแก้ไขสาเหตุของปัญหาให้ตรงจุด ตรงเรื่อง ตรงความมุ่งหมาย ไม่ฟุ้งซ่านออกไปเรื่องอื่น และต้องเป็นการแก้ไขที่ปฏิบัติได้จริง

๕. วิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย หรือวิธีคิดแบบบรรทัดธรรมสัมพันธ คือ พิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับบรรทัด หรือหลักการกับความมุ่งหมาย เมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรมหรือทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ไม่เป็นการกระทำที่เคลื่อนไหวคลาด เคลื่อนลอย หรือมกมาย

๖. วิธีคิดแบบคุณ โทษ และทางออก เป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกแง่ทุกด้าน ทั้งด้านดี (เป็นคุณ) ด้านเสีย (เป็นโทษ) เมื่อมองเห็นทั้งด้านดีด้านเสียแล้ว ทางออกคืออะไร หรือเป็นอย่างไร

๗. วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาค้นหา เป็นขั้นฝึกหัดขัดเกลาจิตใจหรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อไป คนที่มีวิธีคิดแบบคุณค่าแท้ มักเป็นคนใช้ปัญญาพิจารณาอย่างรอบคอบ สามารถตัดสินใจได้ถูกต้อง

๘. วิธีคิดแบบอุปมาอุปไมยหรือวิธีคิดแบบเร้าคุณธรรม (แบบกุศลภาวนา) เป็นวิธีคิดที่รู้จักนำเอาประสบการณ์ที่ผ่านมามาคิดปรุงแต่งไปในทางที่ดีงาม เป็นประโยชน์ เป็นกุศล เป็นวิธีคิดในแนวสีกัดกันหรือบรรเทาและขัดเกลาค้นหา เป็นข้อปฏิบัติระดับต้นๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญองงามแห่งกุศลธรรม การคิดในทางที่เป็นกุศล จะช่วยให้บุคคลเกิดกำลังใจที่จะทำงานตามหน้าที่ ทำความดีที่เกิดประโยชน์อยู่เสมอ ส่งผลต่อการแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมในการสร้างสรรค์

๙. วิธีคิดแบบเป็นอยู่กับปัจจุบัน ความคิดชนิดที่อยู่กับปัจจุบัน เป็นการคิดในแนวทางความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา ซึ่งไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เป็นอยู่ในขณะนี้ หรือเป็นเรื่องผ่านไป แล้ว หรือเป็นเรื่องของกาลภายภาคหน้า ก็จัดเข้าในการเป็นอยู่กับปัจจุบันทั้งนั้น

๑๐. วิธีคิดแบบวิภาษวาท หรือวิธีคิดแล้วแสดงออกเป็นวิภาษวาท (พูดจำแนก) วิภาษวาทไม่ใช่วิธีคิดโดยตรง แต่เป็นวิธีพูดหรือแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง อย่างไรก็ตามการคิดกับการพูดเป็นกรรมที่ใกล้ชิดกันที่สุด ก่อนที่จะพูดก็ต้องคิดก่อน สิ่งที่ถูกกล่าวอ้างสำเร็จมาจากความคิดทั้งสิ้น วิธีคิดแบบวิภาษวาทเป็นวิธีคิดวิเคราะห์ในลักษณะต่างๆ ต่อไปนี้

๑๐.๑ จำแนกไปที่ละด้าน ทีละประเด็น

๑๐.๒ จำแนกทีละด้าน จนครบทุกประเด็น แล้วจึงจำแนกด้านอื่นต่อไป

การศึกษาพบว่า การสร้างแรงจูงใจ ที่มีแนวคิดตามหลักพุทธธรรม จัดได้ว่าเป็นการคิดที่ใช้ปัญญาและทำให้ปัญญาเจริญงอกงามยิ่งขึ้น นำไปสู่การแก้ปัญหา เป็นทางแห่งความดับทุกข์ และทำให้เกิดการศึกษาต่อไป นับได้ว่าเป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี เป็นส่วนสำคัญของการศึกษาหรือพัฒนาตนในด้านการพัฒนาปัญญา ทำให้สามารถดำเนินชีวิต ไปในทางที่ดีงามและพึ่งพาตนเองได้ แนวทางการประยุกต์ใช้แรงจูงใจมาใช้ในการบรรพชาอุปสมบทของกุลบุตรในพระพุทธศาสนา ต้องมีทั้งภาคปฏิบัติ ภาคการศึกษา เรียนรู้ตามหลัก ไตรสิกขา อันเป็นจุดมุ่งหมายในการบรรพชาอุปสมบทของกุลบุตรในพระพุทธศาสนา เป็นการนำตัวเพื่อออกจากความทุกข์ทั้งหลายโดยสิ้นเชิง ถือว่าการบวชมีจุดมุ่งหมายเพื่อฝึกหัดพัฒนาจิต

แนวทางการประยุกต์ใช้แรงจูงใจมาใช้ พระพุทธศาสนาถือว่าการบวชเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างมาก สำหรับมนุษย์ ขั้นตอนของการบวชจึงมีหลายระดับ เพื่อให้คนทั่วไปเลือกปฏิบัติได้ถูกต้อง การสมาทานศีล ๕ จึงเป็นการบวชขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทั่วไป การบวชโดยสมาทานศีล ๘ เป็นก้าวแรกแห่งการมุ่งออกจากเรือน การบวชของสามเณรจะปฏิบัติตามศีล ๑๐ ข้อ ซึ่งเป็นการออกจากเรือนชัดเจน ภิกษุจะปฏิบัติตามพระวินัย ๒๒๗ ข้อ ในการบวชทางพระพุทธศาสนาจะมุ่งเน้นประโยชน์ ของการบวชไว้ ๓ ประการด้วยกัน คือ ๑.เป็นคุณประโยชน์ที่พึงได้แก่ตัวเอง หมายถึง การบวชจะทำให้ผู้บวชได้มีโอกาสชำระและ จัดเกลากิเลสของตนเองให้เบาบางลง ๒.เป็นคุณประโยชน์ที่พึงได้แก่ผู้อื่น คือ การมุ่งตอบแทนบุญคุณของบิดามารดา และเป็น เนื่อนาบุญของโลก ๓.เป็นคุณประโยชน์ที่พึงได้แก่พระศาสนา คือ ศึกษาปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง ก็ย่อมจะได้ชื่อว่าเป็นศาสนทายาท ผู้สืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

สรุปได้ว่า กระบวนทัศน์ แนวทางการประยุกต์ใช้แรงจูงใจมาใช้ในการบรรพชาอุปสมบทของกุลบุตรมีทั้งระดับขั้น โลกียะธรรมและทั้งระดับขั้น โลกุตระธรรม มุ่งเน้นจุดมุ่งหมาย การปฏิบัติ การศึกษา พัฒนาตามหลักไตรสิกขา แบบบูรณาการ ในการบรรพชาอุปสมบทของกุลบุตรในพระพุทธศาสนา เป็นการนำตัวเพื่อออกจากความทุกข์ทั้งหลายโดยสิ้นเชิง ด้วยการศึกษาคิด สمارิ ปัญญา ที่ทันสมัย ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการบวชเป็นกระบวนการสร้างคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สร้างมนุษย์ให้กลายเป็นพระอรหันต์ ซึ่งกระบวนการของแรงจูงใจเหล่านี้ จะย้อนกลับมาสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคม และดับทุกข์ทั้งหลายได้ จนถึงซึ่งความหลุดพ้น จากอาสวะกิเลส ทั้งปวง